

Hírek, ismertetések

Összeállította: CSERNY Tibor, PALOTÁS Klára

Események, rendezvények

A 11. Téli Ásványtudományi Iskola

(Balatonfüred, 2016. 01. 22–23.)

A Téli Ásványtudományi Iskola kétnapos programjának első része szakmai továbbképzés volt, míg a továbbiakban a résztvevők aktuális kutatási eredményeiket mutatták be.

Az iskola mottója — „Ásványok egyensúlyban” — arra utalt, hogy idén a termodinamika ásványtani, geokémiai alkalmazásai adták a központi témát. A jeni Friedrich Schiller Egyetem professzora, Juraj MAJZLAN első előadása felfrissítette a résztvevők termodinamikai alapismereteit, második előadásában pedig ásványtani példákon keresztül a kalorimetriás mérések céljait, módszereit mutatta be. MARTON Aurél (PE) a víz/szilárd határfelületen lejátszódó fémion adszorpció kémiai alapjait, míg PÓSFAI Mihály (PE) a VMinteq geokémiai modellező szoftvert nyújtotta lehetőségeket ismertette. SZABÓ Péter (PE) a kristályok energetikájának és spektroszkópos tulajdonságainak kvantumkémiai számításáról tartott előadást, DÓDONY István (ELTE) pedig a kristályok mérete, habitusa és szerkezete közötti összefüggések termodinamikai hátterére világított rá.

A friss kutatási eredményeket bemutató, további 19 előadás részben kapcsolódott az iskola fő témájához, részben pedig — a hagyományoknak megfelelően — kitekintést nyújtott az ásványtannal határos tudományterületekre. Idén is rendkívül változatos programot sikerült összeállítani: módszertanilag a spektroszkópos (IR és Raman) és mikroszkópos (OM, SEM, TEM), valamint diffrakciós technikáktól az izotópgeokémián át egészen a petrofizikáig terjedt a választék, a témák jellege tekintetében pedig agyag-, környezet- és ércásványtani, anyagtudományi és közettani blokkok követték egymást a programban. Az előadásokat élénk vita követte. A péntek esti műsort színesítette négy „művészettörténet-ásványtani” előadás. A teljes program, rövid összefoglalókkal együtt, megtalálható az iskola honlapján: <http://mposfai.hu/TAI/tai.htm>.

Az iskola szakmai gazdája az MTA Geokémiai, Ásványtani és Közettani Tudományos Bizottságának Nanoásványtani Albizottsága és a Magyarhoni Földtani Társulat Ásványtan-Geokémiai Szakosztálya. Idén az Ipar a Veszprémi Mérnök képzésért Alapítvány anyagi támogatása fedezte a terembért, míg vendég-előadónk meghívását egy kétoldalú Erasmus együttműködés tette lehetővé. A rendezvényen 80 szakember vett részt.

PÓSFAI Mihály

A tíz szakmai tagszervezetet tömörítő Földtudományi Civil szervezetek Közössége (FöCiK) segítő szándékú észrevételeket tartalmazó levelet küldött az „Államreform III. program” részeként „a Kormány 1958/2015 (XII. 23.) kormányhatározata a központi hivatalok és költségvetési szerv formában működő központi minisztériumi háttérintézmények felülvizsgálatáról” szóló határozat földtudományokat érintő kérdéseire, ORBÁN Viktor miniszterelnöknek és LAZÁR János miniszternek. Hasonló, a földtudományi értékeket méltató témájú külön levelet írt

néhány tagszervezet is a fenti határozathoz kapcsolódóan, köztük a Magyarhoni Földtani Társulat.

Személyi hírek

HATVANI István Gábor a geomatematikai Szakosztály titkára, az MTA CSK FGTtudományos munkatársa és az ELTE TTK Általános és Alkalmazott Földtani Tanszék meghívott előadója, 2015-ben a Junior Prima Kitüntetést kapott, Magyar Tudomány kategóriában.

2016. január 27-én a Pécsi Tudományegyetem és a Földrajzi Intézet rendezvényén, a Prinz napon vehették át kitüntetésüket a Prinzdíj professzori és junior díjazottjai. A díjat a 2015. évi munkásságuk, kitartó kutatómunkájuk és példamutató oktatói tevékenységük elismeréseként adta át Dr. PÁVA Zsolt, Pécs polgármestere. A Földrajzi Intézet senior díjazottja Dr. KONRÁD Gyula, a Földtani és Meteorológiai Tanszék egykori vezetője, a geológia kiemelkedő tudósa lett.

A Magyarhoni Földtani Társulat Választmányának 2015. november 25-i szavazása, és az elnöki hatáskörű döntés értelmében a Földtani Közlöny szerkesztőbizottsága a 2015–2018. évre a következő tagokból áll: SZTANÓ Orsolya (főszerkesztő), PIROS Olga (technikai szerkesztő), BABINSZKI Edit, CSERNY Tibor, DULAI Alfréd, FODOR László, KISS János, PALOTÁS Klára, PAPP Gábor, SZAKMÁNY György, TÖRÖK Ákos (tagok).

Köszönetnyilvánítás

Hálásan köszönjük minden tagtársunknak, azoknak is akik nekünk mellőzést kértek, hogy önkéntes jövedelemarányos tagdíjukkal, vagy egyéb adományukkal a 2016. évben is támogatták Társulatunk munkáját.

BAKSA Csaba, BARANYI Viktória, BOGNÁR László, BOGNÁR Lászlóné, BREITNER Dániel, BUDA György, CENE János, CSICSÉLY György, FODOR László Imre, GRESCHIK Gyula, HAMOS Gábor, HOLODA Attila, KIRÁLY Edit, KISSNÉ MEZEI Ágnes, KOMLÓSSY György, KOROKNAI Zsuzsa, KOVÁCS László, KOVÁCS P. Gábor, KUTI László, LEMBERKOVICS Viktor, MÁDAI Ferenc, MAJOROS György, NUSSZER András, PÁKOZDI Gábor, PAPP Lajos, PUZDER Tamás, SZAKÁLY László, SZARVAS Imre, SZEDERKÉNYI Tibor, TÓTH Sándor, TURTEGIN Elek, UNGER Zoltán, ZAJZON Norbert, ZSADÁNYI Éva

2015. évben két munkatársának, TÓTH Tamásnak és KOROKNAI Balázsnak örökös társulati tagságot váltott a Geomega Kft. Köszönjük támogatásukat!

Gyász hírek

Fájdalommal tudatjuk, hogy STANZEL Antal (1938–2015) tagtársunk 2015 novemberében elhunyt.

Életének 76. évében elhunyt Dr. RÁNER Géza a MÁELGI volt igazgatója.

Szomorúan tudatjuk, hogy Dr. MÁRTON Gyula (Manó) tagtársunk életének 88. évében, 2016. január 25-én elhunyt.

Emlékük szívünkben és munkáinkban tovább él.

Könyvismertetés

HAAS J., BUDAI T., CSONTOS L., FODOR L., KONRÁD Gy. 2010:
Magyarország pre-kainozoos földtani térképe, 1:500 000.
 — MÁFI, Budapest.

HAAS J., BUDAI T. (szerk.) CSONTOS L., FODOR L., KONRÁD Gy., KOROKNAI B. 2014: **Magyarország prekainozoos medencealjzatának földtana.** — MFGI, Budapest

A Magyarország Földtani Térképsorozata keretébe tartozó térkép, a magyarázó, és annak mellékletét képező „Regionális szelvények Magyarország prekainozoos földtani térképéhez, 2014” magyar és angol nyelvű megjelenésével teljessé vált a mű, ami a frissebb és újra feldolgozott adatok segítségével mutatja be a Kárpát-medence magyarországi részének bonyolult földtani viszonyait. A medencét kitöltő paleogén és neogén képződmények elhagyásával tárul fel a medencealjzat felépítése, és válik értelmezhetővé a felszíni kibúvások sokszínűsége, elhelyezkedésük néha zavarba ejtő rendje. Gondoljunk csak az európai affinitású Mecseki-egység, és a dél-alpi rokonságokat mutató Dunántúli-középhegységi egység inverz földrajzi helyzetére.

A magyarázó megjelenését négy évvel előzte meg a térkép közreadása, közben intézményi átszervezés és névváltozás is történt a kiadónál. A Magyar Állami Földtani Intézet átlag húsz évenként látta szükségesnek egy-egy új, a földrajzi adottságoknak leginkább megfelelő 1:500 000 méretarányú medencealjzat-térkép megjelenését (CSALAGOVITS et al. 1967., FÜLÖP et al. 1987, HAAS et al. 2010). A megjelenés lassuló üteme az új információkat biztosító nyersanyag-kutatási mélyfúrási tevékenység hanyatlásával konform. A medencealjzat felépítéséről elsődleges, új adatokat biztosító fúrási magminták és geofizikai mérések mellett, a legújabb rétegtani, szerkezetföldtani tudományos eredmények kontextusában újra értelmezett korábbi adatok jelentették a térkép szerkesztésének alapját. Az adatokat a Magyar Állami Földtani Intézet által fejlesztett országos geológiai térmodell programjába helyezve, a térinformatikai háttér új, minőségi lehetőségeket biztosított a térkép készítéséhez. Az adatbázisok térinformatikai rendszere a térkép felhasználásában is további lehetőségeket nyitott azáltal, hogy igény szerint külön is ábrázolható a térkép minden tartalmi eleme: a képződmények, a tektonikai elemek, a szintvonalak.

Jelentős változások észlelhetők az aljzattérkép főbb tartalmi egységeiben a korábbi, 1987-es térképhez viszonyítva. Első helyen a tengerszinthez viszonyított medencealjzat domborzat korrigált képét kell említeni. Az 500 méteres szintvonalközzel ábrázolt mélységviszonyok — főleg az újra értelmezett geofizikai adatok segítségével — pontosabbá váltak. A térképen feltüntetett 1200, jórészt aljzatos is ért mélyfúrási adatai alátámasztják a domborzati kép helyességét.

Jól definiáltak a medencealjzat szerkezeti egységei. A két kis-méretarányú melléktérkép egyértelműen bemutatja a medencealjzat, és a tágabb környezetet jelentő Alp-Kárpát-Dinári régió szerkezeti egységeit. Mind a térkép jelkulcsának tagolása, mind a magyarázó tárgyalási vonala a szerkezeti egységek szerint történik. Az újabb kutatások eredményeként egyrészt a korábbinál több rétegtani egységet különít el a térkép és magyarázó, másrészt beépültek a Magyar Állami Földtani Intézet újabb regionális kutatásainak eredményei. Ezek közül a Bükk hegység rétegtanára vonatkozó változások a leglátványosabbak. A szerkezeti egységeken belül a térkép a genetikailag egymással rokon földtani képződménycsoportokat ábrázolja, megkülönböztetésükhöz a konven-

cionális színezést alkalmazza. A szürke színezésű foltok mutatják, hogy továbbra is jelentős kiterjedésűek a terra incognita, azaz alig, vagy egyáltalán nem ismert területek. Ilyenek a 7000 m aljzat mélységet meghaladó Kisalföldi-, és Békési-medence, a Makói-árok, az ország tengelyében végig húzódó, a legjelentősebb szerkezeti mozgások öve, a Közép-dunántúli-egység aljzata, valamint a Tiszafüredtől az országhatárig terjedő ÉK-i országrész.

A magyarázó részletesen tárgyalja a medencealjzat nagyszerkezeti egységeinek földtani felépítését. Az egységeken belül lemeztektónikai ciklusok, a prevariszkuszi és variszkuszi, valamint a jóval elterjedtebb alpi fejlődéstörténeti szakaszok adják a genetikailag rokon képződménycsoportok tárgyalásának rendjét. Látványosak, és nagyban segítik a bonyolult földtani, szerkezeti felépítés megértését az egyes szerkezeti főegységek tektonikai modelljét bemutató ábrák, valamint a vonatkozó elvi rétegoszlopok.

A térkép és a magyarázó a prekainozoos medencealjzat képződményeit ért szerkezeti deformációk mezozoos és kainozoos tektonikai elemeit első-, másod-, és harmadrendű kategóriákba sorolva, jellegük szerint (normálvető, eltolódás, rátolódás, takaró) is megkülönbözteti. Ezt a fajta, a medencealjzatra is kivetített precíz tagolást csak az utóbbi két évtized szerkezetföldtani tanulmányainak eredményei tették lehetővé. A melléktérkép áttekintést nyújt az alpi metamorfózis által deformált szerkezeti egységek helyzetéről is.

A magyarázó külön fejezeteket szentel a nagyszerkezeti egységeket határoló szerkezeti vonalak elemzésére, és a szerkezetfejlődés eseményeinek összegzésére.

A kötet mellékletét két, az országot nagyjából É-ÉNy, D-DK irányban átszelő látványos regionális szelvény képezi, amik keresztezik a legtöbb szerkezeti egységet, feltárva egymáshoz való viszonyuk jellegét. A regionális szelvények méretaránya azonos a térképével, azaz 1:500 000. A szelvények nyomvonalának töréspontjait fontos paraméter-fúráások jelentik.

Bőséges az irodalomjegyzék. A kötet végén található nagyon hasznos mutató a térkép jelkulcsában szereplő földtani egységek és a formációnevek, a hivatalos litosztratigráfiai egységek relációját mutatja be.

A térkép és a magyarázó kiváló szakemberek együttműködése révén született meg, akik személyükben a legfontosabb hazai földtani intézményeket is képviselik.

BREZSNYÁNSZKY Károly

GYALOG L. 2013: Magyarország földtani térképe, 1:500 000.
 — MFGI, Budapest

KERCSMÁR Zs. (szerk.), BUDAI T., CSILLAG G., SELMECZI I., SZTANÓ O. 2015: Magyarország felszíni képződményeinek földtana. — MFGI, Budapest

A Magyar Állami Földtani Intézet több mint egy évtizedes munkával elkészítette, és 2005-ben közreadta Magyarország 1:100 000 méretarányú digitális földtani térképét. A térkép adatbázisai szolgálták a további kisebb méretarányú, levezetett földtani térképek alapjául. Ilyenek az atlasz formájában megjelent 1:200 000 (BUDAI & GYALOG szerk. 2009), az ismertetésünk tárgyát képező 1:500 000 (GYALOG 2013), vagy a Hungary in Maps (KOCIS, SCHWEITZER 2009) című kiadványban megjelent 1:2 300 000 (BREZSNYÁNSZKY & SÍKHEGYI) méretarányú térkép változat. Említhetjük még a Magyarország Nemzeti Atlasza szerkesztés alatt álló kiadvány részére kéziratban elkészült 1:1 000 000 méretarányú földtani térképet.

A Magyarország Földtani Térképsorozata keretében megjelent mű a korábbi változattól (FÜLÖP et al. 1984) eltérően új alapokon mutatja be az ország földtani felépítését. A rétegtani felosztás a konszolidált litosztratigráfiai egységeken alapul, területi elterjedésüket a térkép, rövid leírásukat a magyarító tartalmazza. KERCSMÁR Zsolt, a kötet szerkesztője, bevezetőjében felhívja a figyelmet a térkép és a magyarító tartalmi különbségeire: „... a szerzők az egyes korok szakértőiként lettek felkérve a magyarító fejezeteinek megírására, és nem vettek részt a térkép szerkesztési munkáiban. Ebből adódóan néhány képződmény térképi összehasonlásával és ábrázolásával kapcsolatban keletkezett elvi ellentmondást a képződményleírásokban kellett feloldaniuk.” További jellegzetessége a magyarítóknak, hogy vázlatosan ismerteti a kainozoikumnál idősebb képződményeket, hivatkozva a „Magyarország prekainozoos medencealjátának földtana” (2014) térképmagyarítóra. A felhasználó részére azonban nehézséget okozhat, hogy a medencealjat térkép jelkulcsi felosztása nem formáció alapú, és a magyarítója is a genetikailag rokon képződmény csoportok leírását tartalmazza. Bővebb, már jellemző ősmaradványokat is felsoroló leírást találunk a kainozoos képződményekről.

A földtani térkép egyszerűsített topográfiai alapon készült, ami szigetzerű elhelyezéssel, a határokon sehol nem nyúlik túl sem a topográfia, sem a tematikus tartalom, még a földrajzi koordináták is véget érnek az országhatárnál. Ennek vannak praktikus okai, de a sorozat korábbi tagjaitól látványban erősen eltér. 100 méterenkénti szintvonalak ábrázolják a domborzatot. A földtani tartalom nagyon gazdag, annak ellenére nem túlszűfolt a térkép. A rétegtani sorrendbe rendezett jelkulcsi elemek száma 130, túlnyomó részük önálló litosztratigráfiai egység, formációcsoport, vagy kisebb számban genetikailag összefüggő képződmény csoport. A képződmények jelkulcsi és térképi azonosítását rövid szám és betű kombinációból álló földtani indexek segítik. Gondolva a térkép sokoldalú alkalmazási lehetőségeire, felhasználóbarát a jelkulcs szerkesztése, a képződmények jelkulcsi leírásánál a közet-

tani és keletkezési viszonyok dominálnak, a formáció nevek csak másodlagosak. A térképen szerepelnek a legfontosabb tektonikai elemek, az Észak-magyarországi vulkáni hegységeink azonban „atektonikus” jellegűek. Fontos megemlíteni, hogy a térkép valamennyi szöveges eleme kétnyelvű, magyar és angol.

Egy kisméretarányú melléktérkép található a térkép bal oldalán, az egyszerűsített földtani tartalom mellett a földrajzi tájegységneveket tünteti fel, megkönnyítve a térkép oktatásban való felhasználását. Nagyon kedvező a térkép színvilága. A földtani térképek egyezményes színeit alkalmazza, jól elkülöníthetők az árnyalatok, összehatásában pedig harmonikus látványt nyújt.

A földtani térképhez tartozó magyarító két, magyar és angol nyelvű füzetet két évvel a térkép megjelenése után készült el. Címében hangsúlyozza, hogy a „felszíni képződmények” leírását találjuk a kötetben. A hangsúly talán nem teljesen indokolt, mert a térkép, aminek magyarítója a kötet, csak felszíni képződményeket ábrázol. A kötet szerkesztési nehézségeire és tartalmi egyenetlenségeire — ahogy már korábban idéztük — a Szerkesztő a bevezetőben felhívja a figyelmet. A magyarító elején rövid összefoglalást találunk Magyarország tájegységeinek földtani felépítéséről, néhány a kainozoikumig terjedő elvi rétegoszloppal kiegészítve.

A képződmények földtani leírása a paleozoikumtól a holocénig rétegtani sorrendben következik, a térkép jelkulcsának megfelelően, feltüntetve a térképi azonosító földtani indexet is. Ebben a szövegrészben is találunk két ábrát, az eocén és eocén-oligocén, valamint az oligocén és oligocén–miocén képződmények litosztratigráfiai összefüggéseiről. A képződmény leírásokban fellelhetők a szükséges irodalmi hivatkozások, amiket az irodalom jegyzékben gyűjtöttek össze. Ugyanúgy, mint a prekainozoos térkép magyarítója esetében, nagyon hasznos a kötet végén található mutató, ami az egyes formációnevek szövegben való előfordulási helyeit összegzi. A kötet végén örömmel láttam régi kollégáim fényképét.

BREZSNYÁNSZKY Károly

